

F.F. Mensel, RSFSR Xalq Maarif Nazirliyindən Naqovitsin, professor Aleksandr Samoyloviç, Qazaxıstandan Əhməd Baytursun, Yakutiya İsidor və başqa mütəfəkkirlər olub.

Ədəbiyyatçıların böyük “yığıncağı”

97 il əvvəl - 26 fevral 1926-cı ildə Bakıda Birinci Türkoloji Qurultay yığılmışdı. Bu, türk dünyası üçün möhtəşəm mədəni-irsi hadisə idi

Şahənə XANKIŞIYEVA

“Söhbətin” məğzi...

Sovet dönəmində fərqli respublikalarda yaşayan türklərin dil, ədəbiyyat, tarix sahələrində fəaliyyət göstərən yazarlar, şairləri, ədəbiyyatçıları və dilçiləri bir araya gələrək əlifbanın aqibəti haqqında, gələcəyə dair fikirləri müzakirə edib, qərar almaq istəyirdilər. Bu məqsədlə 1925-ci ilin avqustunda SSRİ Xalq Komissarları Şurası Türkoloji Qurultayının çağırılması haqqında qərar qəbul etdi. Türkologiya tarixində qısaca Bakı Konqresi kimi tanınan Birinci Türkologiya Konqresinin əhəmiyyəti dilçiliklə, əlifba ilə bağlı idi. 1926-cı il fevralın 26-sında Bakıdakı İsmailiyə Sarayında Birinci Türkoloji Qurultay işinə başladı. Qurultayda 131 nəfər nümayəndə iştirak edib. İclasla Mərkəzi İcraiyyə Komitəsinin sədri Səməd Ağamalıoğlu sədrlik edib. Qurultayın Rəyasət Heyətində isə Azərbaycanlı Ruhulla Axundov, Həbib Cəbiyev, Bəkir Çobanzadə, Avropa alimlərinin nümayəndəsi professor

Bundan əlavə Azərbaycan nümayəndə heyəti və digər respublikalar adından Əli bəy Hüseynzadə Rəyasət Heyətinə fəxri üzv seçilib. Qurultayın gedişində bir çox elmi məruzələr edilmişdi. Məruzələr əsasən türk xalqlarının ortaq dil, ortaq mədəniyyət və ədəbiyyata malik olduqları ilə bağlı faktlarla zəngin idi. Ancaq maraqlı müzakirələrdən biri də erməni dilçisi R.Y.Açaryanın “Türk və erməni dillərinin qarşılıqlı təsiri” mövzusunda məruzəsi idi. Mövzusu türk dilinin erməni dilinə tarix boyunca bütün dil səviyyələri üzrə təsirinin açıqlanması üzərində qurulmuşdu. Məruzədə əski ermənicədən yeni ermənicəyə keçidin əsas səbəbinin türkcə ideyası başlıca yer tuturdu. Obyektivliyi ilə seçilən bu məruzə yaşadığımız günlərdə təcavüzkar erməni ideologiyasına qarşı güclü elmi arqumentdir.

Birinci Bakı Türkoloji Qurultayında türk dillərinin yeddi böyük problemi müzakirə obyektinə oldu və böyük qərarlara imza atıldı. Bunlar əlifba, termin, tədris-metodika mə-

sələləri, 4)imla-orfoqrafiya, qohum və qonşu dillərin qarşılıqlı əlaqəsi, ulu dil nəzəriyyəsi, türk dillərinin tarixi problemləri, Türk dillərinin ədəbi dil problemləri, o cümlədən, ortaq ədəbi dil məsələsi idi. Qurultayın qəbul etdiyi qərarlar sırasında ortaq əlifba, ortaq ədəbi dil, ortaq terminologiya əsas yer tuturdu. Qurultay bitdikdən

dərhal sonra bu tarixi hadi-

şəhərində keçirilməsi nəzərdə tutulsa da, bu qərar bəzi səbəblərdən baş tutmadı.

30-cu illərin sonunda Sovet İttifaqı rəhbərliyi tərəfindən latın qrafikalı əlifbanın dəyişdirilməsi yönündə işlərə başlandı. 1939-cu ildə isə SSRİ-nin respublikalarında ümumi kiril əlifbasından istifadə qərarı qəbul edildi. Təəssüf ki, problem bununla bitmədi. Qurultaydakı çıxışlarından bir neçə il sonra ana dilini ən yaxşı şəkildə ifadə etmək üçün əlifba, orfoqrafiya qaydaları və tədris problemlərini müzakirə edən alimlər əsassız ittihamlarla ölümə, həbsə və ya sürgünə məhkum ediləblər. Qurultayın bir çox iştirakçısı millətçilik, əks-inqilabi fəaliyyətində günahlandırıldı, repressiya edildi və öldürüldü.

Nəsildən-nəslə...

2005-ci ilin noyabr ayının 5-də Prezident İlham Əliyev bu tarixi hadisənin 80 illik yubileyinin keçirilməsi haqqında sərəncam imzaladı. Həmin sərəncama əsasən 2006-cı ildə Bakıda Birinci Türkoloji Qurultayın 80 illik yubileyinə həsr olunmuş Beynəlxalq konfrans keçirildi. 10 ildən sonra isə Birinci Türkoloji Qurultayın 90 illik yubileyi dövlət səviyyəsində qeyd edildi.

sənin gedişi haqqında Azdövlətkinoda sənədli film çəkilmişdi. “1-ci Türkoloji Qurultay” filmi 1926-cı ildə istehsal olunub. Film Səməd Ağamalıoğlu, Qəzənfər Musabəyov, Əli bəy Hüseynzadə və Hüseyn Cavidin iştirakı ilə çəkilmişdi.

Nəticədə...

Məhz bu qurultaydan sonra rəsmi şəkildə latın qrafikalı əlifbaya keçid reallaşdı. Buna qədər respublika ərazisində ərəb yazısından istifadə olunurdu. Qurultayın qərarına əsaslanaraq 1929-cu il yanvarın 1-dən Sovet hökuməti

ərəb əlifbasının istifadəsinə qadağa qoydu. Beləliklə, müxtəlif türk respublikaları ərazisində 1929-1939-cu illərdə latın qrafikalı əlifbadan istifadə edildi. Qərarına görə II Türkoloji Qurultayın 1927-ci ildə Səmərqənd

